

تبیین نقش مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی در تحقق امنیت پایدار مناطق مرزی

(مطالعه موردی: استان کردستان)

میر نجف موسوی^۱، ساسان پروندی^۲، صادق قاسملو^۳

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۰۲/۲۸

تاریخ دریافت: ۱۳۹۶/۱۰/۲۰

چکیده

هدف از این مقاله تبیین نقش مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی در تحقق امنیت پایدار مناطق مرزی استان کردستان و ارائه راهبردهایی در باب ابعاد و مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی در جهت کاهش نابرابری‌ها، ناپایداری‌ها و عدم تعادل‌های منطقه‌ای در قالب امنیت پایدار مناطق مرزی است. این پژوهش از لحاظ روش شناسی از تحقیقات توصیفی-تحلیلی و از لحاظ هدف کاربردی می‌باشد. در این تحقیق اطلاعات از طریق مطالعات کتابخانه‌ای، اسنادی و آمارنامه‌ها گردآوری شده است و در بخش میدانی، اطلاعات از طریق پرسشنامه (محقق ساخته) در قالب ۱۰۰ پرسشنامه (حجم نمونه) و به صورت نمونه‌گیری تصادفی بین دانشجویان، اساتید، کارمندان بخش دولتی، مردم صورت گرفته است. جامعه آماری این تحقیق شامل مناطق مرزی استان کردستان است. جهت تجزیه و تحلیل داده‌ها از مدل‌سازی معادلات ساختاری (LISREL) استفاده شده است. نتایج حاصل از مطالعه و تجزیه و تحلیل وضع موجود بر اساس مؤلفه‌های مورد مطالعه در این تحقیق بیانگر این مطلب است که مؤلفه‌های اجتماعی با ضریب مستقیم و مثبت (۹۲/۰ صدم درصد) و همچنین مؤلفه‌های انسانی در دنباله آن با ضریب مستقیم و مثبت (۹۲/۰ صدم درصد) مهم‌ترین عوامل تأثیرگذار در بخش اقتصاد مقاومتی هستند که در تحقق هر چه بهتر امنیت پایدار مناطق مرزی استان کردستان باید به عنوان مؤلفه‌های اصلی و غیر جایگزین مدنظر باشند.

واژگان کلیدی: مؤلفه‌های اقتصاد، اقتصاد مقاومتی، امنیت و امنیت پایدار، مناطق مرزی، استان کردستان.

۱- دانشیار جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه ارومیه، ارومیه، ایران، mousavi424@yahoo.com

۲- دانشجوی کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی آمایش سرزمین، دانشگاه ارومیه، ارومیه، ایران (نویسنده مسئول)،
sasanparvandi@gmail.com

۳- دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیا و دفاع مقدس، دانشگاه ارومیه، ارومیه، ایران،
s.ghasemloo70@gmail.com

مقدمه

«اقتصاد مقاومتی» نخستین بار در سخنان مقام معظم رهبری و در مقابله با تحریم‌های بی‌سابقه‌ای که قدرت‌های مسلط اقتصادی و نظامی دنیا بر جمهوری اسلامی ایران تحمیل کردند مطرح شد. اگرچه بدون درنگ رسانه‌های غربی کوشش نمودند که برای این مفهوم واژه مترادفی را در متون اقتصاد متداول خود بیابند، ولی با توجه به اینکه مفهوم اقتصاد مقاومتی اصولاً در متون اقتصاد اسلامی قابل تبیین است، دچار نوعی مبهم‌گویی و تشتت برداشت شده و در نهایت تاکنون نیز نتوانسته‌اند درک درستی از این مفهوم داشته باشند. به این ترتیب با توجه به اینکه این واژه در فرهنگ مسلط اقتصادی جهان نخستین بار مطرح می‌شد، برخی رسانه‌های غربی آن را با عنوان «اقتصاد مقاومت»، برخی دیگر آن را بر اساس نوشته‌های آدام رُز به ویژه برینگو گلیو و دیگران مترادف با «تاب‌آوری اقتصادی» در مقابله با سوانح و برخی دیگر که تصور می‌کردند چیزی شبیه این عنوان را در اندیشه اقتصادی خود داشته‌اند، آن را در چارچوب «اقتصاد جنگ» نیز تلقی نمودند و این در حالی بود که اقتصاد مقاومتی با هیچ‌یک از عبارات پیش‌گفته، اگرچه تا حدودی شبیه ولی اصالتاً هم‌معنی و قابل مفاهمه بر اساس دکرترین اقتصادی متداول نبوده است (حشمتی مولایی، ۱۳۹۴: ۱۷۰). بررسی اندیشه‌های رهبری انقلاب اسلامی در حوزه سیستم صحیح اقتصادی تنها راه موجود برای پرهیز از خطر بالقوه ابهام در صحت و وسقم سیاست‌گذاری‌های اقتصادی است و لذا مطالعات و بررسی‌های حول اندیشه‌های ایشان در مقطع کنونی نه تنها از اهمیت علمی ویژه برخوردار است، بلکه رسالتی تاریخی است که بر عهده کارشناسان و محققان کشور قرار گرفته است (تراب زاده جهرمی و همکاران، ۱۳۹۲: ۳۲). در سالیان اخیر با شکست اکثر تهاجمات دشمن در عرصه‌های مختلف، تحریم‌های شدیدتر اقتصادی و محدودیت‌های کسب و کار داخلی و ارتباطات خارجی در دستور کار قرار گرفته است (تراب زاده جهرمی و همکاران، ۱۳۹۲: ۳۳). آنچه به روشنی در واقعیت اقتصاد ایران دیده می‌شود آن است که سیاست‌های اقتصادی، پولی، مالی، ارزی، بانکی، اشتغال و تولید بدون

ارتباط منسجم و تعریف شده و بعضاً به صورت کاملاً اقتضایی و موردی، آن‌هم پس از گسترش دامنه چالش‌ها به کار بسته می‌شود و از آنجا که ارتباط سیستمی مشخصی میان آن‌ها برقرار نیست، در بسیاری موارد یکدیگر را خنثی می‌کنند و در مجموع کارایی لازم را ندارند (سیف، ۱۳۹۱: ۶). خوشبختانه زمینه تدوین و پیاده‌سازی الگوی اقتصاد مقاومتی برای کشوری مانند ایران با داشتن منابع فراوان، جمعیت زیاد، بازار بزرگ درون کشور و ارتباطات منطقه‌ای نسبتاً خوب فراهم است. پتانسیل‌ها و منابع بیکار و استفاده نشده فراوان فعلی همه حاکی از آن است که استفاده کامل و کارآمد از منابع موجود و به کارگیری آن‌ها در ظرفیت اشتغال کامل می‌تواند بسیاری از مشکلات و آسیب‌ها را چاره کند. تحولات جهانی نیز اقتضا می‌کند که جمهوری اسلامی ایران به عنوان الهام‌بخش جهان اسلام الگویی موفق و مستقل از الگوی مدیریت اقتصادی را به نمایش بگذارد و وضعیت مطلوب اقتصادی را در اندازه شئون و عزت نفس مردم خود ایجاد کند. نکته مهم دیگر اینکه در شرایط وجود چالش‌ها، چنانچه الگوی اقتصاد مقاومتی مبتنی بر فعال‌سازی ظرفیت‌های داخلی شکل گیرد، بهترین سکوی پرتاب برای شرایط پس از چالش خواهد بود، به گونه‌ای که با رفع این چالش‌ها ظرفیت اقتصاد به صورت کامل‌تر آزاد و موجب شتاب پیشرفت خواهد شد (سیف، ۱۳۹۱: ۷). اقتصاد مقاومتی مجموعه‌ای از سیاست‌ها و در واقع اولویت‌ها و بایسته‌های اقتصادی است که بر اساس فرهنگ و ارزش‌های اسلامی و متناسب با شرایط بومی و اقتضانات تاریخی تعریف شده است (امیری تهرانی زاده، ۱۳۹۴: ۳۵). اقتصاد مقاومتی خواهد توانست در بحران‌های رو به افزایش و خارج از اختیار جهانی مانند بحران‌های مالی، اقتصادی و سیاسی با تحقق آرمان‌ها و اصول قانون اساسی و سند چشم‌انداز بیست‌ساله، اقتصاد متکی به دانش و فناوری، عدالت بنیان، درون‌زا و برون‌گرا، پویا و پیشرو را محقق کند و الگویی الهام‌بخش از نظام اقتصادی اسلام را عینیت‌بخش (امیری تهرانی زاده، ۱۳۹۴: ۳۴). در همین راستا، امنیت زمینه‌ساز و بسترساز توسعه در ابعاد اقتصادی و اجتماعی است و خود از آن تأثیر می‌پذیرد. به دلیل مطالعه توسعه، امنیت پایدار

و تعیین مؤلفه‌های آن امنیت یک عامل اساسی به شمار می‌رود. از آنجایی که عامل امنیت کمتر مورد توجه پژوهشگران قرار گرفته، ضروری به نظر می‌رسد مورد توجه جدی و نظام‌مند نظریه پردازان قرار گیرد. با توجه به موقعیتی که بیشتر استان‌های مرزی به دلیل فاصله از مرکز دارند به همان میزان توجه متولیان امر برای حمایت از کالاهای توسعه‌ای کاهش می‌یابد (سرور و همکاران، ۱۳۹۳: ۲۷). در بروز پایداری و ناپایداری بین وضعیت و نظام نمی‌توان قائل به تقدم زمانی و رتبه شد. در استقرار پایداری و ناپایداری وابستگی و هم‌زمانی میان این دو عنصر وجود دارد. بر اساس بود و نبود اختلال در یک عنصر و عنصر دیگر سناریوهای محتمل را می‌توان طراحی کرد (قیصری، ۱۳۹۲: ۵۰). توسعه و امنیت در مناطق مرزی تأثیرات متقابلی بر هم دارند به گونه‌ای که هر اقدامی در فرآیند پژوهش توسعه تأثیرات مستقیمی بر امنیت می‌گذارد و برعکس، به این ترتیب مناطق دارای شاخص‌های بالای توسعه از ضرایب امنیتی بالاتری نسبت به مناطق توسعه نیافته‌تر برخوردار هستند (عندلیب و مطوف، ۱۳۸۸: ۵۷). نکته قابل تأمل این است که در استان‌های مرزی برخوردار از ضعف اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی، سطوح دغدغه‌های امنیتی نیز گسترده‌تر است. به همین منظور شناسایی و مهار پارامترهای اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی که قابلیت تبدیل به تهدید امنیتی را دارند، باید با توجه به مؤلفه‌های امنیتی مورد توجه قرار گیرند زیرا در صورت بالا بردن ضریب رکود اقتصادی، بیکاری و فقر نمی‌توان نسبت به تحقق امنیت فراگیر در سطح منطقه خوش بین بود (سرور و همکاران، ۱۳۹۳: ۲۸). از این رو، حوزه اقتصاد مهم‌ترین و تأثیرگذارترین حوزه حیات اجتماعی است که نقشی ویژه و رو به گسترش در ایجاد امنیت در سطح داخلی و ملی کشورها و پایداری آن دارد و لذا تبیین جایگاه و نقش آن در تحقق امنیت پایدار در جمهوری اسلامی ایران از اهمیتی اساسی برخوردار است (سیف، ۱۳۹۱: ۲۵).

در همین حال با توجه به این نوشتار هدف کلی و اصلی پژوهش حاضر، تبیین نقش مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی (اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و دولتی، انسانی، حمایتی

و فناوری) و بررسی تأثیر هر یک در تحقق امنیت پایدار مناطق مرزی استان کردستان است. همچنین از اهداف جزئی پژوهش حاضر عبارت‌اند از: (شناسایی و دستیابی، تجزیه و تحلیل اثرات، اولویت‌بندی و ارائه راهبرد مناسب) هر یک از مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی در جهت تحقق امنیت پایدار مناطق مرزی استان کردستان است. به همین منظور اهمیت و ضرورت پژوهش حاضر نسبت به پژوهش‌های قبلی و انتخاب این منطقه به عنوان مطالعه موردی نسبت به مناطق دیگر این است که این تحقیق می‌تواند در جهت برنامه‌ریزی اصولی و تعادل فضایی و در نهایت توسعه امنیت پایدار مناطق مرزی این استان گام مهمی بردارد.

مبانی نظری

اقتصاد مقاومتی

«با نگاه توحیدی، عالم دارای یک نظام واحد و هماهنگ است. اسلام به معنای وسیع کلمه برای حاکم کردن این نظام بر عالم، از جانب خداوند متعال به وسیله پیامبران بزرگ عرضه شده است. این نظام الهی یا همان نظام اسلامی زیرمجموعه‌هایی دارد که از جمله آن‌ها نظام طبیعی، نظام انسانی (اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و دولتی و...) هستند که باهم مرتبط‌اند و برهم اثر متقابل دارند. در یک تعریف، نظام به معنای سامانه، سیستم یا مجموعه‌ای هماهنگ از پدیده‌ها و قواعد حاکم بر آن‌هاست. حال سؤال این است که این نظام اقتصادی چیست؟»

تعاریفی که برای نظام اقتصادی بیان شده است عبارت‌اند از:

الف) نظام اقتصادی مجموعه مرتبط و منظم عناصری است که به منظور ارزشیابی و انتخاب در زمینه تولید، توزیع و مصرف برای کسب بیش‌ترین موفقیت فعالیت می‌کند (نمازی، ۱۳۸۲: ۲۹).

ب) نظام اقتصادی یک الگوی عملی اقتصادی متشکل از ابعاد مختلف و نهادهای متفاوت است که برای رسیدن به هدف مشخص با یکدیگر هماهنگ باشند (لطفعلی پور، ۱۳۸۳: ۹۴).

ج) نظام اقتصادی مجموعه‌ای هماهنگ از پدیده‌های اقتصادی و قواعد حاکم بر آنهاست (اسدی، ۱۳۹۳: ۲۷).

اگر بخواهیم تعریفی از اقتصاد مقاومتی بیان کنیم در یک تعریف کوتاه، اقتصاد مقاومتی اقتصادی است که تهدیدهای اقتصادی را به فرصت‌های اقتصادی تبدیل کند. در تعریف دیگر که بی‌ارتباط با تعریف اول نیست، اقتصاد مقاومتی مجموعه تدابیر مدیریتی است که آسیب‌پذیری اقتصاد کشور را در برابر ریسک‌های متعددی که اقتصاد ایران را تهدید می‌کند، کاهش می‌دهد؛ به عبارت دیگر اقتصاد مقاومتی بحث نظری جدیدی نبوده بلکه بحث مدیریتی جدیدی است که هر کشوری با توجه به وضعیت و مشکلات اقتصاد خود باید اتخاذ کرده و به کار گیرد. در این راستا بایستی قوانین و تدابیر اجرایی لازم به کار گرفته شود تا خطرپذیری اقتصاد ایران را در برابر تکان‌ها و اختلال‌های آسیب‌زننده داخلی و خارجی به ویژه تحریم‌های بین‌المللی به حداقل رسانده و زمینه را برای دستیابی ایران به پیشرفت‌های پایدار اقتصادی فراهم کرد. البته بایستی اشاره کرد که بحث اقتصاد مقاومتی دارای ابعاد گسترده‌ای است (سیف و خوش کلام خسروشاهی، ۱۳۹۲: ۱۸۶)؛ بنابراین در همین راستا، ضرورت تأکید بر فرهنگ اسلامی استقامت و طراحی یک الگوی مشخص از فرهنگ و شیوه زندگی متناسب با اقتصاد مقاومتی برای عموم مردم به ویژه برای مدافعان انقلاب و نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران، مبرهن است؛ بنابراین، به کمک آن‌هایی که قائل به صحت و صدق ایده اقتصاد مقاومتی هستند، باید مشخص شود که چه الگویی برای بدنه اجتماعی در رابطه با نیازها و مقتضیات انقلاب می‌تواند کاربرد داشته باشد. ابتدا باید دولت را در سبک اداره امور و سپس مردم را به فرهنگ و سبک زندگی متناسب با انقلاب تشویق و همراهی کرد تا بدین وسیله فرهنگ و سبک زندگی متناسب با مقتضیات انقلاب را در جامعه پررنگ‌تر کنیم (حشمتی مولایی، ۱۳۹۴: ۱۷۴). هدف عالی یا اصلی نظام اقتصاد اسلامی در سطح کلان افزایش ثروت جامعه و به تبع آن ثروت افراد جامعه و رفاه عمومی در چارچوب تعالیم دینی است. در این موضوع که افزایش ثروت و رفاه هدف

همه نظام‌های اقتصادی است تردیدی نیست. البته ابزار تحقق این هدف علم و تکنیک‌های اقتصادی است. تفاوت نظام‌ها در امور اقتصادی به هدف غایی آن‌ها مربوط می‌شود. هدف غایی را هم در چارچوب مکتب اقتصادی تعیین می‌کنند. مکاتب هم علاوه بر هدف اصلی یعنی افزایش رفاه، هدف غایی نیز دارند. حتی مکاتب مادی برخلاف آنچه تصور می‌شود اقتصاد را وسیله‌ای برای توسعه و سلطه اندیشه‌های خود در سطح جهان قرار می‌دهند. شهید آیت‌الله محمدباقر صدر در توضیح هدف اقتصاد و اینکه چرا تولید می‌کنیم می‌گوید: اختلاف بین مکاتب، یکی با هدف نهایی افزایش ثروت و دیگری نقش آن در حیات جامعه است؛ بنابراین هر کدام از سیستم‌های اجتماعی به دو سؤال، چرا تولید می‌کنیم و نقش ثروت چیست، طبق مبانی خاص خود پاسخ می‌گویند. از این رو در بررسی مکتب اقتصادی اسلام یا هر سیستم دیگر تنها درک اصل رشد و افزایش ثروت کافی نیست بلکه باید مفهوم و هدف از افزایش قدرت مادی را نیز دریافت. برای تبیین مبانی فکری و نظری رشد بایستی مکتب اقتصادی را نه به عنوان یک موضوع مجزا و مطلق بلکه به عنوان جزئی از کل یک تمدن و سیستم بزرگ در نظر بگیریم (صدر، ۱۳۵۰: ۲۸۹-۲۸۸). در واقع همه کشورهایی که به نوعی جنگ یا بحران‌های سیاسی، اجتماعی و اقتصادی را تجربه کرده‌اند و برای توسعه شرایط سختی را گذرانده‌اند اقتصاد خود را بر مبنای مقاومت برنامه‌ریزی کرده‌اند. برنامه‌ریزی اقتصادی آلمان، روسیه، انگلستان، ژاپن و ... در دوران جنگ‌های جهانی اول و دوم اقتصادهای مقاومتی بوده است. در دوران جنگ تحمیلی هشت ساله عراق علیه جمهوری اسلامی ایران، با تمام اشکالات موجود و عدم درگیری کل توانمندی‌های اقتصادی و غیراقتصادی، اولویت‌بندی‌های برنامه‌های اقتصاد جمهوری اسلامی ایران برای مقاومت تنظیم می‌شد؛ بنابراین تفاوت اقتصاد مقاومتی در کشورهای مختلف در شکل مقاومت، در مکاتب‌ها و فرهنگ‌ها و اهداف آن‌هاست. اقتصاد مادی نگر فقط ابزارهای اقتصادی و تدابیری مانند تغییر اولویت‌های اقتصادی برنامه مقاومت را طراحی می‌کند. در مکاتب الهی و توحیدی علاوه بر استفاده از ابزارهای علمی برنامه‌ریزی

اقتصادی، از طریق ظرفیت‌های اقتصادی و ارزشی، نواقص برنامه‌ریزی‌های تخصصی قبلی را نیز پوشش می‌دهند (اسدی، ۱۳۹۳: ۳۳-۳۲).

امنیت

امنیت مفهومی ذهنی و نسبی است که بر پایه اصول متعدد در یک جامعه پدیدار شده و استمرار می‌یابد. در نگرش‌های سنتی به مقوله امنیت اغلب کاربرد نیروهای نظامی و تهدید محوری مورد توجه بوده در حالی که در مطالعات امنیتی، انتقادی و جامع‌نگر امروزه گروه‌های اجتماعی می‌توانند نه تنها از ناحیه ابزار نظامی بلکه از طریق عوامل محیطی یا اقتصادی مورد تهدید قرار گیرند و این عوامل می‌توانند به نوبه خود یکپارچگی یا استقلال سیاسی یک کشور را مورد تهدید قرار دهند (رهنمایی و پور موسوی، ۱۳۸۵: ۱۸۰). هدف اصلی و تغییرناپذیر هر حکومت ملت، بقای ملی بوده که این مهم در گرو امنیت ملی است و این مسئله نیز از میزان توانایی حکومت در حفظ وحدت ملی، توسعه متوازن منطقه‌ای و در نهایت، رضایت شهروندان متأثر است. از این رو یکی از مهم‌ترین عواملی که امنیت یک کشور را مورد تهدید قرار می‌دهد وجود نابرابری‌های فضایی بین مناطق مختلف جغرافیایی آن کشور است. این نابرابری‌ها به‌ویژه بین مناطق مرکزی و پیرامونی می‌تواند شکاف‌های سیاسی را عمیق‌تر کند و نارضایتی ناحیه‌ای را موجب گردد. از طرف دیگر، توسعه و حرکت به سوی آن به تقویت مبانی قدرت ملی و در نتیجه امنیت ملی در کشور می‌انجامد و امنیت ملی نیز یکی از بسترهای مناسب جهت توسعه ملی را فراهم می‌آورد (اطاعت و موسوی، ۱۳۹۰: ۷۵).

امنیت پایدار

مفهوم امنیت پایدار متضمن حاکمیت شرایطی است که در چارچوب آن دولت‌ها به حقوق شهروندی احترام بگذارند. از این منظر امنیت از مهم‌ترین مؤلفه‌ها برای رسیدن به درجات قابل‌انکابا به ثبات است. از این رو توسعه و پایداری امنیت نتیجه کاهش فقر، بیکاری و برابری شهروندان است و فقدان وجود مؤلفه‌های امنیت پایدار سبب ناامنی و ناامنی منجر به توسعه‌نیافتگی و بی‌ثباتی در جامعه خواهد شد (عباس زاده و کرمی، ۱۳۹۰: ۳۹).

مناطق مرزی

چارچوب نظری توسعه مناطق مرزی در کل، چارچوب توسعه منطقه‌ای است. از آنجایی که مناطق مرزی با مناطق مرکزی متفاوت است، این چارچوب نظری بر تفسیر پدیده عدم تعادل منطقه‌ای میان مناطق مرزی و مناطق مرکزی استوار است. اصولاً تمام نظریه‌های مربوط به توسعه منطقه‌ای بر پایه پدیده عدم تعادل منطقه‌ای به عنوان محور بحث‌هایشان می‌چرخند. این نظریه‌ها، یا پدیده عدم تعادل منطقه‌ای را تفسیر می‌کند و یا برای رفع آن راه‌حل ارائه می‌دهد. از آنجایی که عدم تعادل منطقه‌ای میان مناطق مرزی و مناطق مرکزی مشهود و شاخص است، پایه‌های نظری آمایش مناطق مرزی بر نظریه توسعه منطقه‌ای مستقر می‌شود. مشوق‌های اقتصادی توسعه که کمک‌های مالی توسعه منطقه‌ای نماد آن در دهه ۱۹۸۰ بود، تاکنون مهم‌ترین ابزار سیاست‌گذاری بوده است (عندلیب و مطوف به نقل از کالینگورس، ۱۳۸۸: ۸۴).

امنیت و امنیت پایدار مناطق مرزی

بنابراین در همین راستا، امروزه روش‌های گوناگون سیاسی و اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی پیوسته در معرض نفوذ افکار مسئولین سایر کشورها قرار گرفته، متأسفانه حاشیه‌های مرز استان‌ها و شهرهای مرزی در معرض تهدید شدید امنیتی و اقتصادی است، تبعیض و نابرابری در بهره‌مندی از اشتغال و درآمد مهم‌ترین عاملی است که در مناطق مرزی و حاشیه‌ای مردم محلی را گرفتار نموده است. لذا پیامدهایی چون فقر، مهاجرت و

قاچاق کالا به ویژه فرآورده‌های نفتی را در بردارد. متأسفانه بی‌توجهی مسئولین به این امر موجب گسترده شدن اثرات ناامنی در مناطق مرزی شده است. قاچاق کالا و چالش‌های امنیتی در مناطق حاشیه مرزی توأم با فقر و ناتوانی در معیشت، اثرات بسیار منفی بر پیکر جامعه داشته و یکی از مشکلات بخش امنیتی تلقی می‌شود، به عبارتی قاچاق کالا و امنیت اقتصادی در مناطق حاشیه‌ای عامل توسعه‌نیافتگی و ناامنی است و بر همین اساس جهت تحقق امنیت در مناطق مرزی و حاشیه‌ای در ابتدا باید توسعه را در محل ایجاد تا نتایج آن در تحقق و استمرار امنیت کمک نماید. فقدان نظارت و کنترل کافی بر نحوه ورود و خروج غیرمجاز کالا در کشور رفته‌رفته به هرج و مرج ویرانگر قاچاق کالا و محصولات ضد امنیتی مبدل خواهد شد که ارکان نظام سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و آسایش عمومی و ثبات سیاسی و امنیتی کشور را با خطر جدی مواجه خواهد نمود. به همین علت است که شرایط فعلی مناطق مرزی و همچنین توجه به شرایط سرمایه‌گذاری موجب سودآوری فزاینده قاچاق و انگیزه سرمایه‌گذاری‌های مولد را نیز کاهش می‌دهد و در سرمایه‌گذاری انحراف ایجاد می‌کند. امنیت منابع نیز دو جنبه مختلف را در بردارد که شامل اولاً امنیت منابع تجدیدشونده و ثانیاً امنیت منابع تجدیدناپذیر همانند سوخت‌های فسیلی است که متأسفانه بخش مهمی از این کالای استراتژیک از مرزهای کشور به بیرون قاچاق می‌شود (روزنامه خراسان، ۱۳۹۰/۰۲/۲۲، شماره انتشار: ۱۷۸۳۳).

وجود ثبات یا بی‌ثباتی در یک کشور، حداقل از دو بعد تأثیر مهمی بر مناطق مرزی از نظر امنیتی دارد:

الف) هرگونه بی‌ثباتی سیاسی در یک کشور ضمن ایجاد بحران در امور داخلی کشور مزبور باعث سرایت بحران و پیامدهای مخرب آن به کشورهای هم‌جوار به‌ویژه مناطق مرزی خواهد شد.

ب) بی‌ثباتی سیاسی و تغییر پی‌درپی حکومت‌ها منجر به عدم ثبات در وضع و اجرای قوانین و مقررات می‌شود. بدیهی است، عدم ثبات قوانین و برخوردهای چندگانه در مورد

فعالیت‌ها و مقررات موجود در مناطق مرزی باعث عدم توسعه پایدار این مناطق می‌گردد (کریمی و وفایی، ۱۳۹۲: ۱۰۲).

پیشینه پژوهش

سیف (۱۳۹۱) در تحقیقی تحت عنوان الگوی پیشنهادی اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی ایران (مبتنی بر دیدگاه مقام معظم رهبری)، در بخش ابتدایی به ادبیات فوریت اقتصادی پرداخته و الگوی مربوطه را مورد بحث قرار می‌دهد و در ادامه ریسک تخریب اقتصاد ملی و نیز سناریوهای رفتاری کشورها را در این راستا شرح و محورهای چهارگانه فوریت اقتصادی را بیان و در بخش بعدی مفهوم اقتصاد مقاومتی را در ایران با توجه به بیانات مقام معظم رهبری تشریح و مبتنی بر این بیانات، الگویی برای اقتصاد مقاومتی که شامل رشد اقتصادی، عدالت اقتصادی، ثبات اقتصادی و فوریت اقتصادی است پیشنهاد شده که نهایتاً راهبردهای چهارگانه مقابله، خنثی‌سازی، جذب و ترمیم و پخش و تضعیف منطبق بر مسئله تحریم اقتصادی غرب تشریح و مصادیق آن معرفی می‌گردد.

آجیلی (۱۳۹۲) در پژوهشی تحت عنوان اقتصاد مقاومتی در نظام سیاسی جهانی، با تکیه بر این جریان که منافع ملی کشورها در امتداد، تعامل و همبستگی منافع سایر کشورهاست این سؤال را مطرح می‌کند که انتخاب راهبرد اقتصاد مقاومتی در ایران چه مؤلفه‌هایی را باید در تعامل با حوزه بین‌الملل در نظر گیرد و نتایج نشان می‌دهد که جمهوری اسلامی ایران جهت تحقق کم هزینه‌تر اقتصاد مقاومتی می‌بایست در حوزه نقاط قوت، مزیت‌های نسبی و رقابتی خود در تعامل و در هم تنیدگی بیشتری با اقتصاد جهانی قرار گیرد تا هزینه تحریم و تهدید نظامی در قبال خود را افزایش داده و منافع و امنیت دیگر کشورها را در امتداد منافع و امنیت ملی خود قرار دهد تا نقاط آسیب‌پذیر استراتژیک اقتصاد کشور، وابسته و در معرض تهدید قرار نگیرد.

تراب زاده جهرمی و همکاران (۱۳۹۲) در مقاله‌ای تحت عنوان بررسی ابعاد و مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی ایران در اندیشه حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، با تحلیل

سخنان مقام معظم رهبری و با بهره‌گیری از روش داده بنیاد مدل مفهومی سخنان ایشان را پیرامون ابعاد، ویژگی‌ها و الزامات اقتصاد مقاومتی شرح و با تأکید بر جدید بودن این مفهوم خود انقلاب اسلامی را مکلف به نوآوری، ابتکار، نظریه‌پردازی و الگوسازی در این عرصه معرفی و در تبیین حوزه اقتصاد مقاومتی، شناسایی موضوعات و طبقه‌بندی موضوعات به لحاظ اهمیت را از ضروریات تدوین نقشه مهندسی اقتصاد مقاومتی معرفی می‌کند.

سیف و خوش‌کلام خسروشاهی (۱۳۹۲) در مطالعه‌ای تحت عنوان نظام ارزی مطلوب اقتصاد ایران در اقتصاد مقاومتی، با توجه به آسیب‌پذیری‌های نظام ارزی کشور تلاش شده تا با معرفی و برآورد مدل‌هایی ارتباط بین نرخ ارز با صادرات، واردات و تولید بررسی شوند و همچنین با آسیب‌شناسی نظام ارزی موجود، راهکارهایی برای پی‌ریزی نظام ارزی مطلوب برای اقتصاد ایران در چارچوب اقتصاد مقاومتی پیشنهاد شده است که این مجموعه اقدامات باید عملی شوند تا نهایتاً مزایای نظام ارزی شناور در مواقع لزوم به درستی مدیریت شود و در کشور پیاده شوند.

اسدی (۱۳۹۳) در تحقیقی تحت عنوان نظام اقتصاد اسلامی الگویی کامل برای اقتصاد مقاومتی، با بیان این موضوع که هدف نظام اقتصاد اسلامی در سطح کلان، افزایش ثروت جامعه و رفاه عمومی است، اقتصاد مقاومتی را محصول اقتصاد اسلامی معرفی می‌کند که در شرایط بروز ناملازمات، حوادث، بحران‌ها، یا در مسیر اهداف پویا و پایدار به تخصیص بهینه منابع می‌پردازد و از این رو اقتصاد اسلامی را لزوماً مقاومتی معرفی می‌کند چراکه ظرفیت‌ها و قابلیت‌های علم اقتصاد و مکتب اقتصادی را توأمان دارد و از نهادهای اقتصادی و اجتماعی مناسب هم بهره‌مند می‌شود.

جعفری صمیمی و اعظمی (۱۳۹۳) در پژوهشی تحت عنوان نقش توانمندسازی اقتصادی در راهبرد اقتصاد مقاومتی در کشورهای در حال توسعه، با در نظر گرفتن نوسانات نرخ ارز و نرخ رشد به عنوان شاخص‌های نا اطمینانی در اقتصاد کلان و ایجادکننده فضایی نامطمئن

در بازار، با استفاده از الگوی داده‌های تابلویی در سال‌های ۱۹۸۰-۲۰۰۹ و استفاده از الگوی خود رگرسیونی واریانس ناهمسانی شرطی تعمیم‌یافته برای اندازه‌گیری نااطمینانی، اثر نااطمینانی در اقتصاد کلان بر اقتصاد مقاومتی را بررسی و به این نتیجه رسیده که افزایش نااطمینانی در اقتصاد کلان سبب افزایش شدید مخارج دولت شده به گونه‌ای که مقاومت اقتصاد را نیز در کشورهای مورد نظر کاهش داده است.

دانش جعفری و کریمی (۱۳۹۳) در مقاله‌ای تحت عنوان نفت، برنامه ششم توسعه و اقتصاد مقاومتی، با هدف بررسی و مطالعه عملکرد اقتصاد ایران طی دهه‌های اخیر به دنبال تشریح سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی است و به دنبال یافتن راه‌حلی بلندمدت در جهت کاهش وابستگی‌ها به درآمدهای نفتی در برنامه ششم توسعه با استفاده از راهبردهای اقتصاد مقاومتی است و با توجه به چشم‌انداز جهانی نفت، استفاده از نفت در بخش‌های حمل‌ونقل، صنعت به‌ویژه پتروشیمی، مصارف خانگی، تجاری، کشاورزی و تولید برق به جای فروش نفت خام می‌تواند راهگشای این مشکل باشد.

حشمتی مولایی (۱۳۹۴) در مطالعه‌ای تحت عنوان ریشه‌های هنجاری در اقتصاد مقاومتی، با استفاده از روش آلفای کرونباخ و به صورت پیمایشی و در قالب پرسشنامه به بررسی انگیزه‌های مردمی در سطوح مختلف در رابطه با الزامات اقتصاد مقاومتی در پرتو هنجارهای دینی پرداخته و نتایج نشان می‌دهد که تأکید پاسخگویان بیشتر بر دوراندیشی، اعتدال معیشتی، نظارت‌پذیری و فرصت‌آفرینی در این حیطه بوده است.

امیری تهرانی زاده (۱۳۹۴) در تحقیقی تحت عنوان مبانی سیستمی اقتصاد مقاومتی، با مطرح کردن این پرسش که کدامین نظام اقتصادی از ظرفیت و توان تحقق سیاست‌های اقتصاد مقاومتی برخوردار است، جهت تبیین مسئله خود با تعریف مختصری از اجزای تشکیل‌دهنده نظام اقتصادی درصدد است تا با تحلیل عناصر سیستمی اقتصاد مقاومتی ابلاغی از سوی مقام معظم رهبری، نظام اقتصادی متناسب برای تحقق این سیاست‌ها را بررسی کند و فرضیه مقاله بر این است که با توجه به ویژگی‌ها و ظرفیت‌های نظام اقتصاد

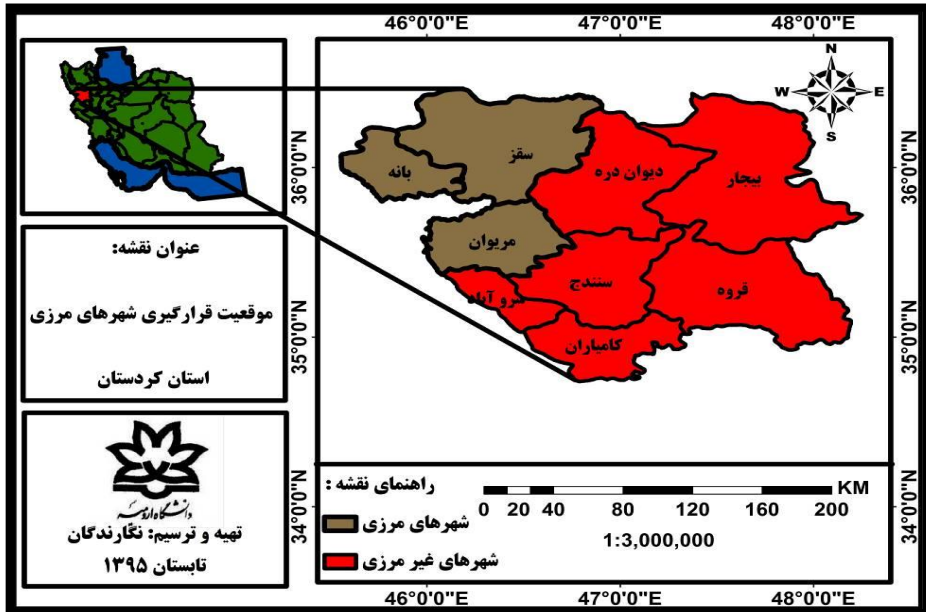
اسلامی، به نظر می‌رسد که نظریه بازار اسلامی و مفاهیم حق معاش و عدالت تولیدی در قلمرو اقتصاد اسلامی می‌تواند مبانی سیستمی اقتصاد مقاومتی را توضیح دهد.

یلفانی و همکاران (۱۳۹۵) در پژوهشی تحت عنوان بررسی اثرات و پیامدهای تحریم بر سرمایه‌گذاری خارجی در ایران و رابطه اقتصاد مقاومتی با کاهش اثرات منفی تحریم، با بیان این موضوع که سرمایه‌گذاری خارجی دارای ابعاد سیاسی و اقتصادی وسیعی است، هدف از تحریم‌ها را محروم کردن کشور مورد نظر از دستیابی به بازار جهانی کالا، خدمات، سرمایه و منزوی کردن کشور مورد نظر است که موجب عدم دستیابی به سرمایه‌گذاری خارجی می‌شود و نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که تحریم‌ها، سرمایه‌گذاری خارجی را کاهش داده و باعث رکود اقتصادی گردیده و اقتصاد مقاومتی با اثرات تحریم‌ها رابطه معکوس دارد.

محدوده مورد مطالعه

استان کردستان با مساحتی در حدود ۲۹۱۳۷ کیلومتر مربع حدود ۱,۷۸ درصد از مساحت کل کشور را در بر گرفته است که در ناحیه غربی ایران در مجاورت خاک عراق واقع شده که بین مدار ۳۴ درجه و ۴۵ دقیقه تا ۳۶ درجه و ۲۸ دقیقه عرض شمالی از خط استوا و ۴۵ درجه و ۳۴ دقیقه تا ۴۸ درجه و ۱۴ دقیقه طول شرقی از نصف‌النهار گرینویچ قرار گرفته است و این استان از شمال به استان آذربایجان غربی و قسمتی از استان زنجان، از جنوب به استان کرمانشاه، از شرق به استان همدان و قسمت دیگری از استان زنجان و از غرب به کشور عراق محدود می‌شود. بر اساس سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۰ جمعیت این استان ۱۴۶۲۷۱۵ نفر یعنی (۱,۹۸ درصد از کل جمعیت کشور) و جمعیت شهری آن ۹۸۵۸۷۴ نفر یعنی (۱,۸۳ درصد از کل جمعیت شهری کشور) و جمعیت روستایی آن ۵۰۷۷۷۱ نفر یعنی (۲,۳۶ درصد از کل جمعیت روستایی کشور) را تشکیل داده و بر اساس آخرین تقسیمات کشوری این استان دارای ۱۰ شهرستان، ۲۹ بخش، ۲۷

شهر، ۸۵ دهستان و ۱۸۸۹ آبادی است و قلمرو مکانی این پژوهش شهرستان‌های مرزی این استان می‌باشد.

شکل شماره ۲- موقعیت استان کردستان (منبع: ترسیم نگارنده، ۱۳۹۵)

روش پژوهش

در چهارچوب فرآیند تحقیق با عنایت به ماهیت تحقیق و مباحث فوق‌الذکر، از لحاظ روش‌شناسی از تحقیقات توصیفی-تحلیلی و از لحاظ هدف کاربردی می‌باشد. در این تحقیق در بخش توصیفی، اطلاعات از طریق مطالعات کتابخانه‌ای، اسنادی و آمارنامه‌ها گردآوری شده است و در بخش میدانی، اطلاعات از طریق مطالعات منطقه‌ای، مشاهدات محلی، مصاحبه و توزیع پرسشنامه (محقق ساخته) در قالب ۱۰۰ پرسشنامه (حجم نمونه) و به صورت نمونه‌گیری تصادفی بین دانشجویان، اساتید، کارمندان بخش دولتی، مردم صورت گرفته است که از طریق فرمول کوکران ابتدا اقدام به محاسبه واریانس ۲۰ پرسشنامه اولیه با ۴۳ گویه شده و سپس با رابطه زیر به تعیین حجم نمونه، پرداخته شده است:

$$n = t2.s2/d2$$

طبق فرمول و محاسبات به دست آمده، با در نظر گرفتن مقدار Z متناظر با سطح اطمینان انتخابی یعنی (۱,۹۶=۰,۹۵ صدم درصد) و مقدار واریانس به دست آمده برای ۲۰ پرسشنامه اولیه این تحقیق با ۴۳ سؤال یا گویه یعنی (۰,۱۹ صدم درصد) و همچنین، با در نظر گرفتن مقدار اشتباه مجاز یعنی (۰,۰۵ صدم درصد)، حجم نمونه به دست آمده ۵۵ شد که برای غنای کار و حاصل شدن نتیجه بهتر تحقیق، با مشورت صاحب نظران تعداد حجم نمونه ۱۰۰ در نظر گرفته شد.

متغیرهای مورد مطالعه در این تحقیق، ۴۳ زیر مؤلفه در قالب ۷ مؤلفه اصلی که شامل: مؤلفه‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و دولتی، انسانی، حمایتی و فناوری است که با توجه به اینکه هدف تحقیق تبیین نقش مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی در تحقق امنیت پایدار مناطق مرزی استان کردستان است، مورد بررسی قرار گرفته است. جامعه آماری این تحقیق استان کردستان می‌باشد که اطلاعات مورد نیاز از طریق سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن در سال ۱۳۹۵ به دست آمده است. برای انجام محاسبات و ترسیم نمودارها و نقشه‌ها از نرم‌افزارهای (GIS, Excel, Word) بهره‌گیری شده است و همچنین جهت تجزیه و تحلیل داده‌ها، برای بررسی میزان تأثیرگذاری هر یک از مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی استان در تحقق امنیت پایدار مناطق مرزی استان کردستان از مدل‌سازی معادلات ساختاری (Lisrel) استفاده شده است. نهایتاً نتایج به دست آمده مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته و به تفصیل بیان شده‌اند.

جدول شماره ۱- متغیرهای مورد مطالعه و بررسی در تحقیق

مؤلفه‌ها	زیر مؤلفه‌ها
اقتصادی	۱- توجه و حمایت از سرمایه‌گذاری بخش خصوصی و اجرای اصل ۴۴ (واگذاری فعالیت‌های دولتی به بخش غیردولتی)، ۲- استفاده از راهبرد فوریت اقتصادی (انعطاف‌پذیری و تاب‌آوری)، ۳- کاهش نوسانات نرخ ارز در جهت تسهیل اهداف اقتصادی، ۴- پیاده‌سازی اقتصاد دانش‌بنیان (بر پایه دانش)، ۵- ایجاد اقتصاد تولیدی و نه اقتصاد مصرفی، ۶- کاهش تفاوت در آمدی طبقات اجتماعی، ۷- تداوم رشد در شرایط فشارهای بیرونی، ۸- عدم تزلزل در برابر شوک‌های خارجی، ۹- جهاد اقتصادی (تلاش مضاعف).
اجتماعی	۱- تحقق عدالت اجتماعی و برابری (تأمین اجتماعی)، ۲- توجه و حمایت از نقش کارآفرین و سرمایه‌گذار، ۳- حداقل نمودن تنش‌های اجتماعی در جامعه، ۴- مردمی‌سازی اقتصاد.
فرهنگی	۱- آگاهی عمومی و فرهنگ‌سازی در جامعه نسبت به الگوی اقتصاد مقاومتی، ۲- تقویت همبستگی‌ها یا پیوندهای درونی (قومی، مذهبی)، ۳- مدیریت مصرف و اصلاح الگوی مصرف، ۴- مهار سوداگری و فساد (فساد اداری)، ۵- خودباوری و خوداتکایی.
سیاسی و دولتی	۱- جبهه‌گیری کشورهای مخالف الگوی اقتصاد مقاومتی و اعمال سریع و طولانی تحریم‌ها در قبال پیاده‌سازی این الگو در کشور، ۲- تغییر شرکای تجاری ایران در حوزه اقتصاد متناسب با وضعیت موجود در کشور، ۳- مصون‌سازی و واکنش‌شدن نسبت به تحریم‌ها، ۴- تأثیر مکاتب سیاسی در استقلال اقتصادی کشور، ۵- الگوهای مناسب حکمرانی، ۶- منع مبادله آزاد سرمایه، ۷- امنیت و ثبات.
انسانی	۱- ایجاد مزیت نسبی بر اساس سرمایه انسانی (ظرفیت‌سازی)، ۲- بهره‌گیری مناسب از نیروهای متخصص و دانش‌گر (دانا)، ۳- توسعه سرمایه انسانی در جهت اقتصاد دانش‌بنیان، ۴- مدیریت صحیح منابع انسانی.
حمایتی	۱- بهینه‌سازی از کشورهای موفق (الگوبرداری از بهترین‌ها بدون توجه به آثار نامطلوب آن‌ها)، ۲- اصلاح قوانین ضد تولید (قوانین اعمال‌شده در ترخیص کالا، ایجاد تولیدات جدید)، ۳- برنامه‌ریزی راهبردی با تأکید بر اجرایی شدن آن (تأکید بر صادرات غیرنفتی)، ۴- گسترش دانشگاه‌های کارآفرین، ۵- کاهش وابستگی به صنعت نفت، ۶- افزایش میزان تحقیق و توسعه، ۷- توجه به سرمایه فکری ملی، ۸- حمایت از تولید ملی، ۹- توسعه گردشگری، ۱۰- افزایش اشتغال.
فناوری	۱- بهره‌گیری از مدیریت دانش، مدیریت فناوری و الگوهای آینده‌نگری علم و فناوری، ۲- توسعه و انتشار فناوری و حمایت از شرکت‌های دانش‌بنیان، ۳- توسعه نوآوری از طریق تحقیقات بنیادی، ۴- استفاده از فناوری‌های نوین.

بحث و یافته‌ها

برازش مدل در معادلات ساختاری

یکی از اهداف اصلی در استفاده از مدل‌سازی معادلات ساختاری، شناخت میزان همخوانی بین داده‌های تجربی با مدل مفهومی نظری است. برای شناخت میزان همخوانی داده‌های تجربی و مدل مفهومی از شاخص‌هایی استفاده می‌شود که به آن‌ها شاخص‌های نیکویی برازش می‌گویند. بعد از بررسی نظریه‌های تحقیق و ارزیابی مدل مفهومی یعنی تبیین نقش مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی در تحقق امنیت پایدار مناطق مرزی استان کردستان، عمده‌ترین متغیرهایی که می‌توانستند برای الگوسازی لیزرل مفید واقع شوند در مجموع ۷ متغیر مکنون درونی (پنهان) شامل: مؤلفه‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و دولتی، انسانی، حمایتی و فناوری تحت تأثیر یک متغیر مکنون بیرونی (آشکار) با عنوان اقتصاد مقاومتی بودند که مطابق با جدول شماره (۲)، توضیحات به این شرح بیان می‌گردد. معیارهای شاخص نیکویی برازش برابر با (۰,۹۵ صدم درصد) است که محدوده آن بین (۰ و ۱) است و چون مقدار قابل قبول آن برای برازش مطلوب مدل (مساوی یا بیشتر از ۰,۹ دهم درصد) است، پس مدل از برازش قابل قبولی برخوردار است. شاخص نیکویی برازش اصلاح شده برابر با (۰,۹۵ صدم درصد) است که محدوده آن بین (۰ و ۱) است و چون مقدار قابل قبول آن برای برازش مطلوب مدل (مساوی یا بیشتر از ۰,۸ دهم درصد) است، پس مدل از برازش قابل قبولی برخوردار است. شاخص ریشه میانگین مربعات خطای برآورد برابر با (۰,۰۶۵ هزارم درصد) است که محدوده آن (بین ۰ و ۱) است و این میزان خطا اگر (مساوی یا کمتر از ۰,۰۵ صدم درصد) باشد مدل از برازش عالی و اگر (مساوی یا کمتر از ۰,۰۸ صدم درصد) باشد مدل از برازش مناسبی برخوردار است، پس مدل از برازش مناسبی برخوردار است.

جدول شماره ۲- شاخص‌های نیکویی برازش (برازندگی) مدل ساختاری تأثیرگذاری مؤلفه‌ها

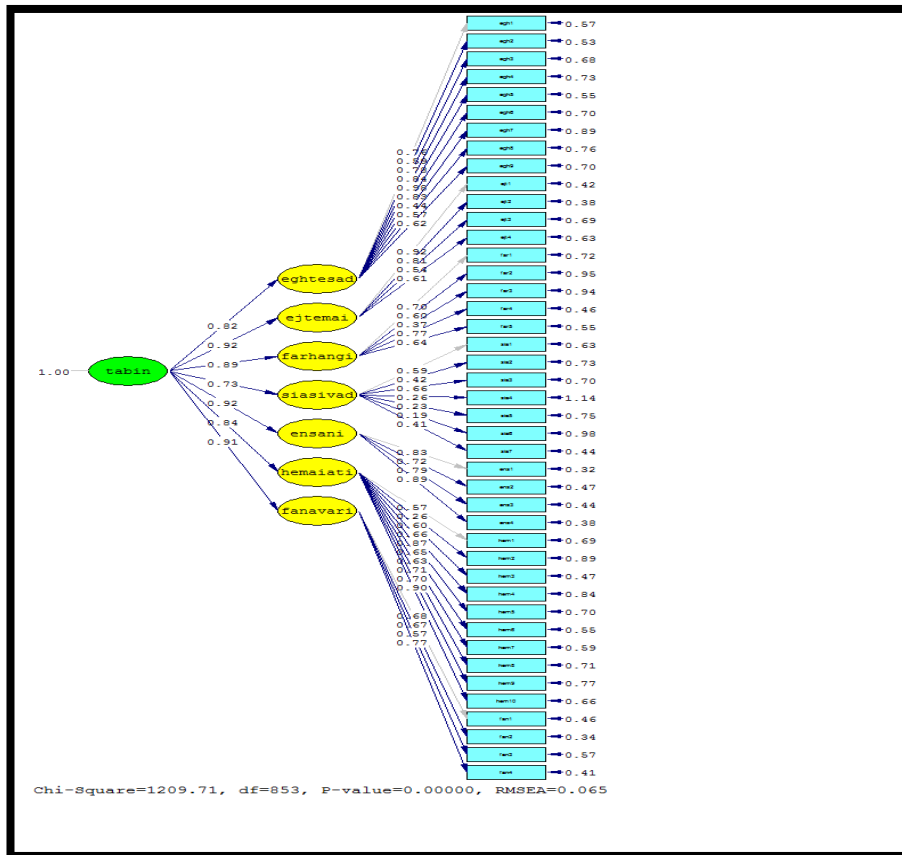
نام شاخص‌ها	نتایج به دست آمده	برازش قابل قبول و مطلوب (درصد)
شاخص نیکویی برازش	۰,۹۵	(مساوی یا بیشتر از ۰,۹) $GFI \geq 0.9$
شاخص نیکویی برازش اصلاح شده	۰,۹۵	(مساوی یا بیشتر از ۰,۸) $AGFI \geq 0.8$
شاخص برازش هنجار نشده	۱,۱۰	(مساوی یا بیشتر از ۰,۹) $NNFI \geq 0.9$
شاخص برازش هنجار شده	۱,۰۰	(مساوی یا بیشتر از ۰,۹) $NFI \geq 0.9$
شاخص برازش تطبیقی	۱,۰۰	(مساوی یا بیشتر از ۰,۹) $CFI \geq 0.9$
شاخص برازش افزایش	۱,۱۰	(مساوی یا بیشتر از ۰,۹) $IFI \geq 0.9$
شاخص برازش تعدیل یافته هنجار شده	۰,۹۴	(مساوی یا بیشتر از ۰,۶) $PNFI \geq 0.6$
شاخص ریشه میانگین مربعات خطای برآورد	۰,۰۶۵	(مساوی یا کمتر از ۰,۸) $RMSEA \leq 0.8$

منبع: محاسبات نگارندگان، ۱۳۹۵

مطابق با شکل شماره (۲)، حروف اختصاری (egh1-egh9) زیر مؤلفه‌های اقتصادی، (ejt1-ejt4) زیر مؤلفه‌های اجتماعی، (far1-far5) زیر مؤلفه‌های فرهنگی، (sia1-sia7) زیر مؤلفه‌های سیاسی، (ens1-ens4) زیر مؤلفه‌های انسانی، (hem1-hem10) زیر مؤلفه‌های حمایتی و (fan1-fan4) زیر مؤلفه‌های فناوری را نشان می‌دهد.

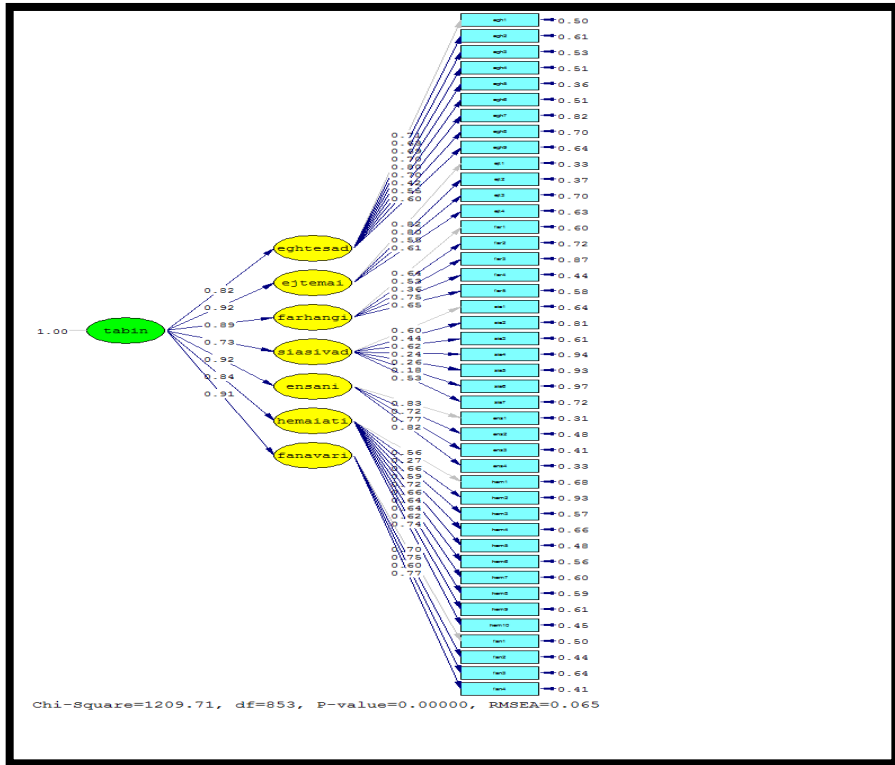
بر اساس برآورد ضرایب استاندارد شده مدل ساختاری تحقیق، سطح معناداری ($\alpha=0,065$) هزارم درصد) به دست آمده که مؤلفه‌های اجتماعی با ضریب مستقیم و مثبت (۰,۹۲) صدم درصد) و همچنین مؤلفه‌های انسانی در دنباله آن با ضریب مستقیم و مثبت (۰,۹۲) صدم درصد) مهم‌ترین عوامل تأثیرگذار در بخش اقتصاد مقاومتی هستند که در تحقق هر چه بهتر امنیت پایدار مناطق مرزی استان کردستان باید به عنوان مؤلفه‌های اصلی و غیر جایگزین مدنظر باشند، بدین معنا که باید به این دو مقوله در حوزه اقتصاد مقاومتی تأکید و توجه بیشتری نمود تا برنامه‌ریزی مطلوب، توسعه همه‌جانبه (با توجه به قابلیت‌ها)، مدیریت و نظارت هر چه بیشتر و بهتر در امنیت پایدار مناطق مرزی استان کردستان را داشته باشیم، یعنی جهت تحقق امنیت پایدار مناطق مرزی استان کردستان در حوزه اقتصاد مقاومتی تکیه

و تأکید هر چه بیشتر باید بر این دو مقوله باشد، چه به صورت مطالعات کلی، کلان و محتوایی و چه به صورت مطالعات جزئی، خرد و بخشی. عامل‌های تأثیرگذار بعدی مؤلفه‌های فناوری با ضریب مستقیم و مثبت (۰,۹۱، صدم درصد)، مؤلفه‌های فرهنگی با ضریب مستقیم و مثبت (۰,۸۹، صدم درصد)، مؤلفه‌های حمایتی با ضریب مستقیم و مثبت (۰,۸۴، صدم درصد)، مؤلفه‌های اقتصادی با ضریب مستقیم و مثبت (۰,۸۲، صدم درصد)، مؤلفه‌های سیاسی و دولتی با ضریب مستقیم و مثبت (۰,۷۳، صدم درصد) در مراحل بعدی به لحاظ تأثیرگذاری قرار دارند که در امنیت پایدار مناطق مرزی استان کردستان به ترتیب بر حسب رتبه و اهمیت در رتبه‌های بعدی جهت مطالعه قرار خواهند گرفت. نکته‌ای که نباید از آن غافل شد و آن را فراموش کرد این است که برخلاف تصور و ذهنیت رایج مؤلفه‌های اقتصادی به جهت اهمیت در رتبه‌های آخر قرار گرفته‌اند که این موضوع به ذات خود و به نفس خود دلیل بر بی‌اهمیتی این حوزه نیست، بلکه مؤلفه‌های اجتماعی و انسانی به عنوان متغیرهای پیش‌نیاز و زمینه نسبت به خود مؤلفه‌های اقتصادی نقش پررنگ‌تری را ایفا می‌کنند.

شکل شماره ۲- خروجی نرم‌افزار لیزرول از تخمین غیراستاندارد در Estimates در تحلیل مسیر

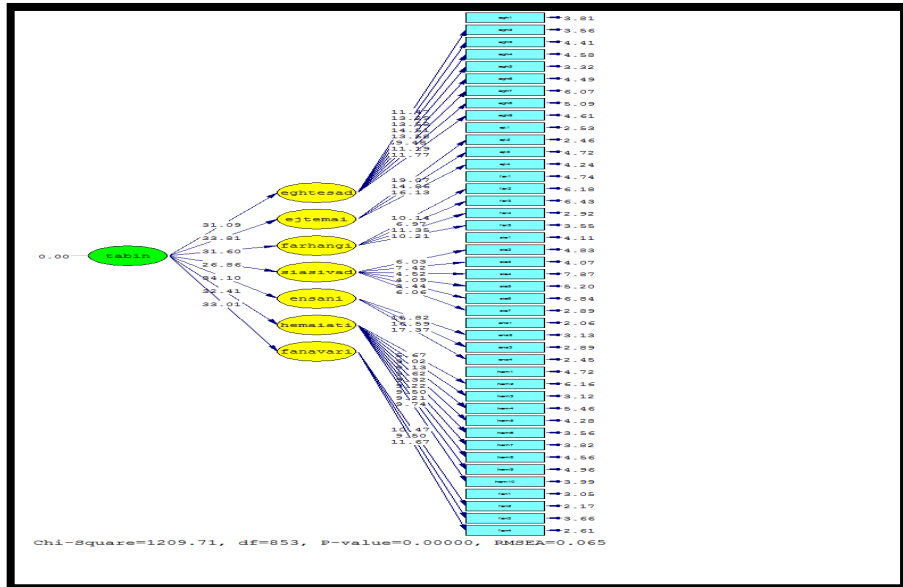
منبع: محاسبات نگارندگان، ۱۳۹۵

شکل شماره ۳- خروجی نرم افزار لیزرول از تخمین استاندارد در Standardized solution در تحلیل مسیر

منبع: محاسبات نگارندگان، ۱۳۹۵

مطابق با شکل شماره (۴)، ملاحظه می شود که معنی داری هر یک از اعداد جلو مربع ها در سمت راست کمتر از (۱,۹۶ صدم درصد) نیست، این نشان از معنی داری کامل رابطه بین مؤلفه ها و زیر مؤلفه های آن و تائید کننده نتایج ارتباط بین مؤلفه های اقتصاد مقاومتی با امنیت پایدار مناطق مرزی استان کردستان است، چراکه معنی داری اعداد در (T-value) از (۱,۹۶ صدم درصد) بیشتر است و اگر مقدار عددی مطلق کمتر از (۱,۹۶ صدم درصد) باشد هر یک از اعداد جلو مربع ها در سمت راست به نشانه مشکل دار بودن رابطه به رنگ قرمز نشان داده می شدند.

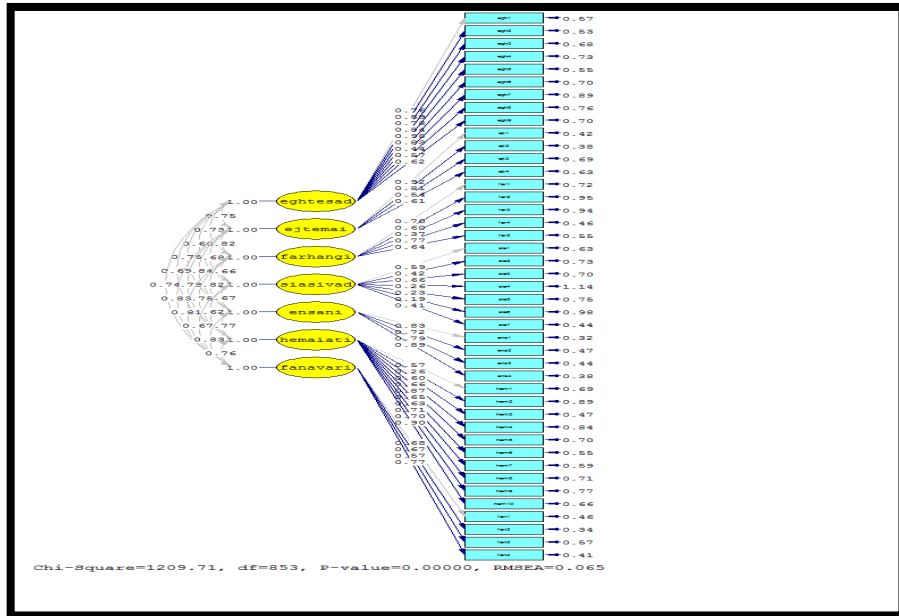

شکل شماره ۴- خروجی نرم‌افزار لیزرل از اعداد معنی‌داری در روابط بین عوامل در T-value در

تحلیل مسیر

منبع: محاسبات نگارندگان، ۱۳۹۵

مطابق با شکل شماره (۵)، ارتباط بین اجزاء و همچنین تأثیرگذاری مستقیم مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی بر روی یکدیگر قابل مشاهده و مقایسه است.

شکل شماره ۵- خروجی نرم افزار لیزرل از اعداد معنی داری در روابط بین عوامل در Y-model در تحلیل مسیر

منبع: محاسبات نگارندگان، ۱۳۹۵

جدول شماره ۳- نتایج مدل ساختاری تبیین نقش مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی بر اساس رتبه، اثر سنجی یا میزان اثرات مستقیم و غیرمستقیم هر یک از زیر مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی در تحقق امنیت پایدار مناطق مرزی استان کردستان

اثرات غیرمستقیم	اثرات مستقیم	زیر مؤلفه‌ها	رتبه	مؤلفه‌ها برحسب رتبه
۰,۷۵	۰,۹۲	تحقق عدالت اجتماعی و برابری (تأمین اجتماعی)	۱	۱- اجتماعی (۰,۹۲)
۰,۷۳	۰,۸۱	توجه و حمایت از نقش کارآفرین و سرمایه گذار	۲	
۰,۵۶	۰,۶۱	مردمی سازی اقتصاد	۳	
۰,۵۳	۰,۵۴	حداقل نمودن تنش‌های اجتماعی در جامعه	۴	
۰,۷۶	۰,۸۹	مدیریت صحیح منابع انسانی	۱	۲- انسانی (۰,۹۲)
۰,۷۵	۰,۸۳	ایجاد مزیت نسبی بر اساس سرمایه انسانی (ظرفیت‌سازی)	۲	
۰,۶۹	۰,۷۹	توسعه سرمایه انسانی در جهت اقتصاد دانش‌بنیان	۳	

۰,۶۶	۰,۷۲	بهره‌گیری مناسب از نیروهای متخصص و دانش‌گر (دانا)	۴	۳- فناوری (۰,۹۱)
۰,۷۰	۰,۷۷	استفاده از فناوری‌های نوین	۱	
۰,۶۸	۰,۶۸	توسعه و انتشار فناوری و حمایت از شرکت‌های دانش‌بنیان	۲	
۰,۶۳	۰,۶۷	بهره‌گیری از مدیریت دانش، مدیریت فناوری و الگوهای آینده‌نگری علم و فناوری	۳	
۰,۵۴	۰,۵۷	توسعه نوآوری از طریق تحقیقات بنیادی	۴	
۰,۶۶	۰,۷۷	مهار سوداگری و فساد (فساد اداری)	۱	۴- فرهنگی (۰,۸۹)
۰,۵۷	۷۰	آگاهی عمومی و فرهنگ‌سازی در جامعه نسبت به الگوی اقتصاد مقاومتی	۲	
۰,۵۶	۰,۶۴	خودباوری و خوداتکایی	۳	
۰,۴۷	۰,۶۰	تقویت همبستگی‌ها یا پیوندهای درونی (قومی، مذهبی)	۴	
۰,۳۲	۰,۳۷	مدیریت مصرف و اصلاح الگوی مصرف	۵	
۰,۶۲	۰,۹۰	افزایش اشتغال	۱	۵- حمایتی (۰,۸۴)
۰,۶۰	۰,۸۷	کاهش وابستگی به صنعت نفت	۲	
۰,۵۵	۰,۷۱	حمایت از تولید ملی	۳	
۰,۵۵	۰,۷۰	توسعه گردشگری	۴	
۰,۵۳	۰,۶۶	گسترش دانشگاه‌های کارآفرین	۵	
۰,۵۳	۰,۶۵	افزایش میزان تحقیق و توسعه	۶	
۰,۵۲	۰,۶۳	توجه به سرمایه فکری ملی	۷	
۰,۴۹	۰,۶۰	برنامه‌ریزی راهبردی با تأکید بر اجرایی شدن آن (تأکید بر صادرات غیرنفتی)	۸	
۰,۴۷	۰,۵۷	بهبود کاوی از کشورهای موفق (الگوبرداری از بهترین‌ها بدون توجه به آثار نامطلوب آن‌ها)	۹	
۰,۲۲	۰,۲۶	اصلاح قوانین ضد تولید (قوانین اعمال‌شده در ترخیص کالا، ایجاد تولیدات جدید)	۱۰	
۰,۵۵	۰,۹۸	ایجاد اقتصاد تولیدی و نه اقتصاد مصرفی	۱	۶- اقتصادی (۰,۸۲)
۰,۶۰	۰,۸۴	پیاده‌سازی اقتصاد دانش‌بنیان (بر پایه دانش)	۲	
۰,۵۷	۰,۸۳	کاهش تفاوت درآمدی طبقات اجتماعی	۳	
۰,۵۷	۰,۷۸	کاهش نوسانات نرخ ارز در جهت تسهیل اهداف اقتصادی	۴	
۰,۵۶	۰,۷۶	توجه و حمایت از سرمایه‌گذاری بخش خصوصی و اجرای اصل ۴۴ (واگذاری فعالیت‌های دولتی به بخش غیردولتی)	۵	

۰,۵۵	۰,۶۲	۶	جهد اقتصادی (تلاش مضاعف)	۷- سیاسی و دولتی (۰,۷۳)
۰,۴۹	۰,۵۹	۷	استفاده از راهبرد فوریت اقتصادی (انعطاف پذیری و تاب آوری)	
۰,۴۵	۰,۵۷	۸	عدم تزلزل در برابر شوک‌های خارجی	
۰,۳۲	۰,۴۴	۹	تداوم رشد در شرایط فشارهای بیرونی	
۰,۴۵	۰,۶۶	۱	مصون‌سازی و واکسینه شدن نسبت به تحریم‌ها	
۰,۴۳	۰,۵۹	۲	جبهه‌گیری کشورهای مخالف الگوی اقتصاد مقاومتی و اعمال سریع و طولانی تحریم‌ها در قبال پیاده‌سازی این الگو در کشور	
۰,۳۸	۰,۴۲	۳	تغییر شرکای تجاری ایران در حوزه اقتصاد متناسب با وضعیت موجود در کشور	
۰,۳۲	۰,۴۱	۴	امنیت و ثبات	
۰,۱۸	۰,۲۶	۵	تأثیر مکاتب سیاسی در استقلال اقتصادی کشور	
۰,۱۷	۰,۲۳	۶	الگوهای مناسب حکمرانی	
۰,۱۳	۰,۱۹	۷	منع مبادله آزاد سرمایه	

منبع: محاسبات نگارندگان، ۱۳۹۵

نتایج حاصل از بررسی‌ها و مطالعات مدل ساختاری نشان می‌دهد که زیر مؤلفه تحقق عدالت اجتماعی و برابری (تأمین اجتماعی) با میزان اثر مستقیم (۰,۹۲ صدم درصد) و اثر غیرمستقیم (۰,۷۵ صدم درصد) به عنوان تأثیرگذارترین زیر مؤلفه در مؤلفه‌های اجتماعی)، زیر مؤلفه مدیریت صحیح منابع انسانی با میزان اثر مستقیم (۰,۸۹ صدم درصد) و اثر غیرمستقیم (۰,۷۶ صدم درصد) به عنوان تأثیرگذارترین زیر مؤلفه در مؤلفه‌های انسانی)، زیر مؤلفه استفاده از فناوری‌های نوین با میزان اثر مستقیم (۰,۷۷ صدم درصد) و اثر غیرمستقیم (۰,۷۰ صدم درصد) به عنوان تأثیرگذارترین زیر مؤلفه در مؤلفه‌های فناوری)، زیر مؤلفه مهار سوداگری و فساد (فساد اداری) با میزان اثر مستقیم (۰,۷۷ صدم درصد) و اثر غیرمستقیم (۰,۶۶ صدم درصد) به عنوان تأثیرگذارترین زیر مؤلفه در مؤلفه‌های فرهنگی)، زیر مؤلفه افزایش اشتغال با میزان اثر مستقیم (۰,۹۰ صدم درصد) و اثر غیرمستقیم (۰,۶۲ صدم درصد) به عنوان تأثیرگذارترین زیر مؤلفه در مؤلفه‌های حمایتی)، زیر مؤلفه ایجاد اقتصاد تولیدی و نه اقتصاد مصرفی با میزان اثر مستقیم (۰,۹۸ صدم درصد)

و اثر غیرمستقیم (۰,۵۵، صدم درصد) به عنوان (تأثیرگذارترین زیر مؤلفه در مؤلفه‌های اقتصادی) و زیر مؤلفه مصون‌سازی و واکسینه شدن نسبت به تحریم‌ها با میزان اثر مستقیم (۰,۶۶، صدم درصد) و اثر غیرمستقیم (۰,۴۵، صدم درصد) به عنوان (تأثیرگذارترین زیر مؤلفه در مؤلفه‌های سیاسی و دولتی)، تأثیرگذارترین زیر مؤلفه‌هایی هستند که در قالب متغیرهای کلیدی و اصلی در تحقق امنیت پایدار مناطق مرزی استان کردستان نقش ایفا می‌کنند.

نتیجه‌گیری

آشفته‌گی‌های فضایی در حوزه اقتصاد مقاومتی به عنوان یکی از حوزه‌های زیرمجموعه امنیت پایدار مناطق مرزی شرایطی را به وجود آورده تا برنامه‌ریزی و نظارت درست و دقیقی در این حوزه به کار گرفته شود تا پشت پرده‌های این حوزه به وضوح نمایان شود تا در طرح‌ها و برنامه‌های توسعه‌ای استان که همسو با تعادل و توازن و پایداری محیط است با آسودگی خیال و با کسب اطمینان از نتیجه مثبت آن گام برداشته شود و اگر این دیدگاه‌ها و مطالعات در تصمیمات مسئولان و سیاست‌گذاری متولیان حوزه امنیت و جوه مختلف آن نادیده گرفته شود و به فراموشی سپرده شود حوزه اقتصاد مقاومتی و زیرمجموعه‌های آن می‌تواند بر برنامه‌های امنیت پایدار استان ضربه مهلکی وارد کند و روند کنونی آن را با اختلال جدی مواجه نماید. از این رو ایجاد زیرساخت‌های لازم در حوزه اقتصاد مقاومتی در هر یک از استان‌ها برای توانمندسازی آن‌ها در راستای تحقق اهداف اقتصاد مقاومتی در سطح بالاتر و نهایی یعنی کشوری به منظور تسهیل فرآیندهای اجرایی این حوزه در جهت نیل به تحقق امنیت پایدار مناطق مرزی استان کردستان می‌تواند با اجرای یک سیستم مشابه و یکپارچه برای این جریان (اقتصاد مقاومتی) می‌تواند در کوتاه مدت به نتایج مطلوبی دست یافت و در بلندمدت ضمن رفع نقایص این سیستم مشابه و یکپارچه می‌تواند بر کارایی آن افزود و به پیشرفت قابل توجهی در حوزه اقتصاد مقاومتی دست یابیم تا امنیت پایدار مناطق مرزی در کشور عزیزمان ایران به بهترین شکل ممکن

پیاده شود محیطی پایدارتر نسبت به قبل داشته باشیم. اقتصاد مقاومتی جز در سایه امنیت برقرار نخواهد شد. امنیت پایدار پیش‌زمینه‌ای برای تحقق اقتصاد مقاومتی است که باید با استفاده از ظرفیت‌های بومی و محلی زمینه‌های آن را در استان و بالأخص در مناطق مرزی فراهم نمود. این استان به دلیل پتانسیل‌های طبیعی و انسانی و با توجه به موقعیت استراتژیک خود می‌تواند از این موقعیت ارتباطی استفاده و با شناسایی فرصت‌ها و قابلیت‌ها با در نظر گرفتن سیاست‌های تشویقی مبادلات تجاری خود را با تقویت سرمایه‌گذاری نظام‌مند افزایش دهد. از این‌رو، این استان به مانند نگین انگشتی در حلقه امنیتی مناطق مرزی می‌درخشد که این مهم مرهون و نتیجه رشادت‌های نیروهای نظامی و انتظامی است. در این راستا، از راهبردهای پیشنهادی برنامه‌های اقتصاد مقاومتی جهت دستیابی و تحقق امنیت پایدار مناطق مرزی استان کردستان و رفع نابرابری‌ها و عدم تعادل‌ها و ناپایداری‌های منطقه‌ای می‌توان به این موارد اشاره کرد:

- ۱- ایجاد وحدت بین اقوام مختلف استان کردستان در راستای تقویت همبستگی ملی و ننگه داشتن مرزهای این استان به بهترین نحو احسن توسط همان اقوام و ساکنان برای جلوگیری از مشکلات گریبان‌گیر در آن‌ها به دلیل مجاورت با همسایگان هم‌جوار به واسطه آشوب‌ها و مسائل داخلی و آسیب‌پذیری‌های ناشی از آن
- ۲- امکان‌سنجی حساسیت مناطق مرزی این استان برای تأسیس و توسعه صنایع کوچک و محلی من جمله صنایع دستی و برگزاری نمایشگاه‌هایی برای ارائه و عرضه این صنایع جهت کمک به رونق اقتصاد، شکوفایی اقتصاد آن‌ها و اشاعه فرهنگ موجود در مناطق استان کردستان
- ۳- ایجاد زیرساخت‌ها و حمایت‌های مالی دولت جهت کاستن از مسائل و مشکلات مناطق مرزی استان کردستان به دلیل شرایط طبیعی حاکم بر آن‌ها و نبود توان مالی کافی برای بهره‌برداری از قابلیت‌های این مناطق

- ۴- ریشه کن کردن فقر، مشکلات معیشتی و بیکاری به خصوص در بین قشر جوان جهت جلوگیری از ورود این قشر به سمت قاچاق کالا و جرم و جنایت در این مناطق
- ۵- ارائه تسهیلات با برقراری مدیریت و نظارت کنترل شده برای بهبود کارایی بازارچه‌های مرزی موجود به عنوان عامل بسیار مهم در تحول اقتصاد منطقه کردستان
- ۶- حمایت از مردم و ایجاد شغل و درآمد برای آحاد و عموم مردم در این مناطق جهت اعتماد سازی آن‌ها نسبت به حکومت مرکزی
- ۷- برنامه‌ریزی و نظارت دقیق و توجه به طرح‌ها و برنامه‌های توسعه نسبت به حاشیه‌ای و عقب مانده بودن این مناطق
- ۸- سوق دادن امکانات و خدمات به این مناطق طبق فلسفه جمهوری اسلامی ایران (عدالت اسلامی)
- ۹- تثبیت و افزایش تراکم جمعیت در مناطق مرزی استان و جلوگیری از مهاجرت
- ۱۰- استفاده از مشارکت مردم محلی در مدیریت منطقه کردستان

منابع

- ۱) سیف، اله مراد (۱۳۹۱) الگوی پیشنهادی اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی ایران (مبتنی بر دیدگاه مقام معظم رهبری)، فصلنامه آفاق امنیت، سال ۵، شماره ۱۶، صص. ۲۲-۵.
- ۲) آجیلی، هادی (۱۳۹۲) اقتصاد مقاومتی در نظام اقتصاد سیاسی جهانی، فصلنامه تخصصی علوم سیاسی، سال ۹، شماره ۲۴، صص. ۱۰۵-۸۷.
- ۳) تراب زاده جهرمی، محمدصادق و سجادی، سید علیرضا و سمیعی نسب، مصطفی (۱۳۹۲) بررسی ابعاد و مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی ایران در اندیشه حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، فصلنامه علمی پژوهشی مطالعات انقلاب اسلامی، سال ۱۰، شماره ۳۲، صص. ۴۶-۳۱.
- ۴) سیف، اله مراد و خوش کلام خسروشاهی، موسی (۱۳۹۲) نظام ارزی مطلوب اقتصاد ایران در اقتصاد مقاومتی، فصلنامه پژوهش‌های اقتصادی ایران، سال ۱۸، شماره ۵۴، صص. ۲۰۴-۱۸۱.

- ۵) اسدی، علی (۱۳۹۳) نظام اقتصاد اسلامی الگویی کامل برای اقتصاد مقاومتی، فصلنامه سیاست‌های راهبردی و کلان، سال ۲، شماره ۵، صص. ۳۹-۲۵.
- ۶) جعفری صمیمی، احمد و اعظمی، کوروش (۱۳۹۳) نقش توانمندسازی اقتصادی در راهبرد اقتصاد مقاومتی در کشورهای در حال توسعه، فصلنامه علوم اقتصادی، سال ۸، شماره ۲۸، صص. ۱۱۹-۱۰۷.
- ۷) دانش جعفری، داوود و کریمی، سمانه (۱۳۹۳) نفت، برنامه ششم توسعه و اقتصاد مقاومتی، فصلنامه سیاست‌های راهبردی و کلان، سال ۲، شماره ۸، صص. ۳۵-۱.
- ۸) حشمتی مولایی، حسین (۱۳۹۴) ریشه‌های هنجاری در اقتصاد مقاومتی، فصلنامه روند، سال ۲۲، شماره ۷۱، صص. ۱۹۲-۱۶۹.
- ۹) امیری تهرانی زاده، سید محمدرضا (۱۳۹۴) مبانی سیستمی اقتصاد مقاومتی، دو فصلنامه علمی پژوهشی جستارهای اقتصادی ایران، سال ۱۲، شماره ۲۳، صص. ۵۱-۳۳.
- ۱۰) یلفانی، امیر؛ رضا کاظمی، فاطمه؛ مصدق، فاطمه (۱۳۹۵) بررسی اثرات و پیامدهای تحریم بر سرمایه‌گذاری خارجی در ایران و رابطه اقتصاد مقاومتی با کاهش اثرات منفی تحریم، ماهنامه شباک (شبکه اطلاعات کنفرانس‌های کشور)، سال ۲، شماره ۲، صص. ۶-۱.
- ۱۱) سیف، الله مراد (۱۳۹۱) راهبردهای اقتصادی امنیت پایدار، فصلنامه آفاق امنیت، سال ۵، شماره ۱۴، صص. ۴۷-۲۵.
- ۱۲) سرور، رحیم؛ محمدی حمیدی، سمیه؛ ویسیان، محمد (۱۳۹۳) بررسی شاخص‌های توسعه در مناطق مرزی در راستای تحقق امنیت پایدار (مطالعه موردی شهرستان‌های مرزی استان آذربایجان غربی)، پژوهشنامه جغرافیای انتظامی، سال ۲، شماره ۷، صص. ۵۴-۲۵.
- ۱۳) قیصری، نور اله (۱۳۹۲) امنیت پایدار نظام جمهوری اسلامی ایران؛ الگویی برای تبیین و اجرای سیاست‌های کلان، دو فصلنامه علمی پژوهشی دانش سیاسی، سال ۹، شماره ۱، صص. ۶۲-۴۵.
- ۱۴) عندلیب، علیرضا و مطوف، شریف (۱۳۸۸) توسعه و امنیت در آمایش مناطق مرزی ایران، فصلنامه باغ نظر، سال ۶، شماره ۱۲، صص. ۷۶-۵۷.

- ۱۵) لطفعلی پور، محمدرضا (۱۳۸۳) علم اقتصاد، مکتب اقتصادی و سیستم اقتصاد اسلامی، مجله دانشکده علوم اداری و اقتصاد، سال ۱۶، شماره ۳، صص. ۸۹-۱۰۶.
- ۱۶) صدر، محمدباقر (۱۳۸۰) اقتصاد ما، ترجمه علی اسپهبدی، جلد دوم، تهران: انتشارات چاپ برهان.
- ۱۷) نمازی، حسین (۱۳۸۳) نظام‌های اقتصادی، تهران: شرکت سهامی انتشار.
- ۱۸) کریمی، مرتضی و وفایی، علی‌اکبر (۱۳۹۲) امنیت سازی با توسعه پایدار در مناطق مرزی (مطالعه موردی: شهر مریوان)، مجله پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، سال ۴، شماره ۱۲، صص. ۹۵-۱۱۲.
- ۱۹) رهنمایی، محمدتقی و پور موسوی، سید موسی (۱۳۸۵) بررسی ناپایداری‌های امنیتی کلان‌شهر تهران بر اساس شاخص‌های توسعه پایدار شهری، فصلنامه پژوهش‌های جغرافیایی، شماره ۵۷، صص. ۱۹۳-۱۷۷.
- ۲۰) اطاعت، جواد و موسوی، سیده زهرا (۱۳۹۰) رابطه متقابل امنیت ناحیه‌ای و توسعه‌یافتگی فضاهای سیاسی با تأکید بر سیستان و بلوچستان، فصلنامه ژئوپلیتیک، سال ۷، شماره ۱، صص. ۷۰-۸۸.
- ۲۱) عباس زاده، هادی و کرمی، کامران (۱۳۹۰) سرمایه اجتماعی و امنیت ملی پایدار، فصلنامه مطالعات راهبردی، دوره ۱۴، شماره ۵۱، صص. ۳۱-۵۸.
- ۲۲) کالینگورس بری، وی (۱۳۸۷) برنامه‌ریزی بریتانیایی: پنجاه سال سیاست‌گذاری شهری و منطقه‌ای، ترجمه عارف اقوامی مقدم، تهران: انتشارات آذرخش.
- ۲۳) روزنامه خراسان (۱۳۹۰) نقش عوامل فرهنگی و اقتصادی در ایجاد امنیت پایدار در مناطق مرزی، پنجشنبه ۰۲/۲۲، شماره انتشار ۱۷۸۳۳.

